

Катерина Кириченко

Історія Великого князівства Литовського в українській історіографії 1991–2003/4: основні тенденції¹

1. Загальні зауваження

Праці українських вчених, присвячені історії Великого князівства Литовського (далі — ВКЛ) займають у загальній масі сучасної історіографії надзвичайно маленьке, ледь помітне місце. Як зазначала Н. М. Яковенко 1992 р.: «*“Литовською добою” в історії України займаються лише Ф. Шабульдо та О. Русина, а принагідно, у зв’язку з іншими питаннями — ще не більше якоїсь п’ятірки вчених*»². Подібну оцінку української історичної науки в галузі дослідження історії ВКЛ бачимо в 1997 р.³, а також у 2000 р.⁴ Українська історіографія досі не «прийняла» виклик білоруських та литовських колег про визначення «*свої частки спадщини ВКЛ*», що пролунав у 1993 р. та був артикульований для українського читача 1997 р.⁵ Із сумом мушу констатувати дуже невелике просування вперед литуаністичних⁶ студій порівняно із 1992 роком: усі перелічені нами оцінки стану сучасної історіографії ВКЛ були цілком справедливі і для 2004 року.

Історіографічна парадигма, констатована Н. М. Яковенко, тобто історія ВКЛ як історія «*литовської доби в історії українських земель*»⁷ є традиційною для української історичної науки⁸. Київська школа литуаністики (кінець ХІХ —

1 В основу статті покладено текст доповіді, виголошеної на міжнародній конференції «*Історія вивчення Вялікага княства Літоўскага ў 1991–2003 гг.*», що відбулася 16–18 травня 2003 р. у м. Гродно (Білорусь). Висловлюю щирю подяку усім попереднім читачам та критикам тексту: О. П. Толочку, Артуру Дубонісу за погляд з литовського боку, а також Т. Вілкул, В. Поліщуку та О. Одріну.

2 Яковенко Н. М. У пошуках витоків: проблеми білоруської історіографії Великого князівства Литовського з перспективи 1991–1992 рр. *Історія, історіософія, джерелознавство (Статті, розвідки, замітки, есе)*. К., 1996. С. 113.

3 Шевченко Н. В. Білорусько-Литовська держава: нові концептуальні засади сучасної білоруської історіографії. *ВІЖ*. 1997. № 2. С. 56.

4 Гошко Т. Нова концепція генези Великого князівства Литовського (рец.: Краўцэвіч А. К. Стварэнне Вялікага княства Літоўскага. Мн. 1998.). *УГО*. Вип. 3. К., 2000. С. 79–80.

5 Шевченко Н. В. Білорусько-литовська держава. *ВІЖ*. 1997. № 2. С. 56. Цілком зрозуміло, що дискусії між білоруськими та литовськими істориками щодо спадщини ВКЛ були викликані активною «боротьбою» за цю історичну спадщину між новими національними історіями. Але ці суперечки вже відбулися у минуле, а українські дослідники навіть не сформулювали свого ставлення до них.

6 Традиційно в українській історіографії литуаністами називаються дослідники саме історії ВКЛ, хоча, очевидно, що литуаністика обіймає значно ширшу ділянку знань (мова, література, історія, географія, культура, етнологія тощо).

7 Правда, з’являються й інші пропозиції щодо назви цього періоду (див. далі про періодизацію, запропоновану Л. Войтовичем).

8 Це зауважила також Т. Гошко, рецензуючи книгу А. Кравцевича: Гошко Т. Нова концепція генези ВКЛ. *УГО*. Т. 3. С. 80.

початок ХХ ст.) відрізняється саме тими рисами, про які йтиметься далі. Це, по суті, вивчення не загального розвитку ВКЛ, а історії українських земель у той період, коли вони входили до його складу. Тобто у ХІХ — на початку ХХ ст. коло проблем, що цікавили українських вчених, було досить вузьким та орієнтованим саме на українську історію. Можна з впевненістю твердити, що розвиток сучасної української литуаністики спливає у цьому ж річищі.

Загалом це успадкування від Київської школи литуаністики до сьогодення цілком вкладається в основні тенденції розвитку сучасної української історіографії. Це помітно при порівнянні власних спостережень із спостереженнями авторів статей, вміщених у новітньому виданні, присвяченому проблемам української історіографії⁹. Зрештою й сама ця книга чудово ілюструє певну розгубленість щодо віднесення історії ВКЛ до якоїсь з тематичних історіографій, і може слугувати прикладом для підтвердження першої тези даного огляду: *для української (пострадянської) історіографії, історія ВКЛ втратила своє місце*. Так, у згаданій книзі про історіографію ВКЛ ідеться у двох нарисах: у написаному О. Щодрою («Стан вивчення давньої історії України (до кінця ХV ст.)»¹⁰), де літературі про ВКЛ присвячено тільки дві сторінки¹¹; та в огляді Олексія Вінниченка («Дослідження проблем середньовічної європейської історії»)¹². Як видається, над «литовським періодом» тяжіє радянське минуле. У підручниках радянських часів історія умовно поділялася на «три гілки» — історія всесвітня, історія СРСР, історія національна (звісно, як і всі інші, викладена в ідеологічно вірному дусі). Історія всесвітня у нас залишилася, історія України (тобто історія національна) — теж. А от історія СРСР, у рамках якої і викладалась історія Литовського князівства¹³ зникла, лишивши по собі досить велику лакуну. У цю лакуну входить й історія Великого князівства Литовського. Тому тепер не зовсім зрозуміло, куди вписувати ВКЛ: в історію України чи історію Європи? Гадаю, досить перспективним (щодо віднаходження місця для історії ВКЛ у історії загальній) є концепт «Центрально-Східна Європа». Однак, як вже було сказано, поки що втрата ВКЛ, схоже, навіть не розуміється як втрата. І не тільки тому, що панує тенденція спростити ВКЛ до «литовського періоду» в історії України.

Фактично, можна стверджувати, що дослідження Литви та/або ВКЛ стало жертвою як одного (тобто національного українського міфу), так і другого (історіографічного канону). Нагадаю, що у праці М. Грушевського, яка зрештою стала сучасним історіографічним каноном¹⁴ однозначно вказано, що «в сформованню його (ВКЛ — К. К.) наші землі і наш нарід мали лише другорядну роллю: підста-

9 Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Львів, 2004. С. 118, 294–295.

10 Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця ХV ст.). Там само. С. 118–136.

11 Там само. С. 135–136. Подається інформація про книгу О. Русиної.

12 Вінниченко О. Дослідження проблем середньовічної європейської історії. Там само. С. 280–295.

13 Звичайно, це були певні моменти: виникнення Литовської держави, боротьба із Ордами, Грюнвальдська битва тощо.

14 Касьянов Г. «Націоналізація» історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х). Українська історіографія на зламі ХХ та ХХІ століть: здобутки і проблеми. Львів, 2004. С. 62–63.

вою ВКЛ були племена литовські й землі білоруські: той руський елемент, що зрушив ВКЛ, був не український, а білоруський»¹⁵.

Таким чином, Литва та Велике князівство Литовське отримали «статус» друго-рядних об'єктів для української історії та української історіографії.

Найбільший вплив на дослідження ВКЛ (хай навіть як «литовського періоду»), як видається, справила концепція «загарбання тяжіння до воз'єднання визволення» українських земель від «іноземних загарбників»¹⁶. Ця міфема, пропагована радянською післявоєнною історіографією (хоча народження цієї тези відноситься до 1939–1940 рр.)¹⁷, глибоко вкорінилася у історичній свідомості сучасного українця і є складовою частиною національного історичного міфу. Національний міф ставить перший бар'єр для дослідження історії ВКЛ — бар'єр зацікавлення самим історичним явищем, яким є *Великое княжество Литовское, Руское, Жмудское и иных*. Другим є мовний бар'єр. Молодих дослідників досить часто лякає перспектива вивчати литовську мову.

Малорозвинена за радянських часів¹⁸, зараз литуаністика в Україні «відкривається» передусім через праці М. С. Грушевського та, меншою мірою, В. Б. Антоновича, запозичуючи не тільки концепції, але й понятійний та методологічний апарат. Однак, справа в тому, що із моменту виходу праць цих вчених пройшло, у кращому випадку, сто років.

Згадані собливісті сучасної української литуаністики чудово демонструє остання узагальнююча (науково-популярна) праця, присвячена історії ВКЛ — «Україна під татарами і Литвою» пера О. В. Русиної¹⁹. Ця робота представляє ще одну характерну рису сучасної литуаністики — *популяризацію даного періоду* (крім цієї книги О. В. Русиної ще вийшло кілька збірників так само науково-

15 Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 4. К., 1993. С. 8. Прим. 4. Ця примітка вповні може бути своєрідним відгуком на слова вчителя самого Грушевського — В. Б. Антоновича, який вважав, що «отношения двух начал (слов'янського та литовського. — К. К.), этнографических и бытовых, входивших в состав Великого княжества Литовского, попытки их к взаимному сближению и взаимное их воздействие друг на друга составляют главный интерес... истории Великого княжества Литовского в указанное время» (тобто до кінця XIV ст.). Див.: Антонович В. Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда. *Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори*. К., 1995. С. 624.

16 Про цю «формулу-міфему» див.: Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу. *Дух і літера*. 1998. № 3–4. С. 113–124.

17 Там само. С. 119–121.

18 Причому не тільки в Україні. Див., наприклад, аналіз власне литовських підручників: Вишняускас А. Россия в литовских учебниках истории, *Мир истории*. 1. 2004. Конференции. [http://www.historia.ru/2004/01/litva.htm (2.03.2005)]; *Lietuvos sovietinė istoriografija. Teoriniai ir ideologiniai kontekstai* /sud. A. Bumblauskas, N. Deputys. Vilnius, 1999. Згадаємо, що і в радянські часи був певний канон. Так, канонічними для радянської литуаністики стали книги В. Пашута, В. Пичети тощо. Не останню роль грало і відношення у СРСР до національних, особливо неслов'янських історій, коли за Росією утверджувалася роль об'єднувача і визволителя слов'янських земель.

19 Русинова О. В. *Україна під татарами і Литвою* (серія: *Україна крізь віки*. Т. 6). К., 1998. 319 с.

популярного напрямку)²⁰. Варто сказати, що у ситуації майже повного вакууму знань широкого загалу про цю добу, це є таки благом, та, на жаль, відсутність наукового апарату не дає змоги ані дискутувати з авторкою, ані позитивно сприймати висновки і гіпотези. А певна перенасиченість фактами, датами та сюжетами не дає сприймати книгу як цілком популярну. Взагалі, ця тенденція трохи бентежить, адже популяризувати треба щось, що вже пройшло «апробацію» у наукових колах. А наукової монографії про Велике князівство Литовське в українській історіографії просто немає. Сучасна українська історіографія не випродукувала жодної синтетичної роботи, присвяченої власне ВКЛ (XIII–XVIII ст.), а тяжіє до *регіоналістичних досліджень долі українських земель у так званій «литовській періоді»* (40-ві роки XIV — 1569).

О. В. Русина визначила ВКЛ як «конгломерат “земель”, які протягом XIV–XVI ст. зберігали значні локальні особливості, генетично пов’язані з більш ранніми етапами їхнього історичного розвитку»²¹. Однак, щоб знайти локальні особливості, потрібно знати й ціле, або щось інше з того ж ряду для порівняння. Саме через панування погляду на ВКЛ як на «конгломерат земель», в українській історіографії відсутні навіть спроби поставити загальні питання щодо існування ВКЛ як єдиного та цільного історичного явища. До загальних питань можна віднести наступні: походження ВКЛ; проблема назви держави, що є похідною від першого питання; проблеми періодизації; зрештою, проблема методологічного підходу.

Таке становище, на мою думку, спричиняється кількома причинами, крім вже зазначеного «першого бар’єру сприйняття» (вплив національного міфу, що героїзує козацтво). *По-перше*, жоден з професійних (а не «ситуативних») литуаністів не викладає у вузі (що, очевидно, також впливає на неактуалізованість вивчення історії ВКЛ ще за студентських років), а історія Великого князівства Литовського у програмах та навчальних планах подається лише в окресленому ключі історії України (як спадок класичної історіографії). *По-друге*, дослідження історії ВКЛ XIII–XVIII ст., зрозуміло, залежить від джерел. Щоправда, *Литовська метрика* регулярно видається, матеріали, опубліковані у XIX–XX ст., хоч і вимагають перевидання згідно з сучасними археографічними нормами, але вповні придатні до використання у позитивістському дослідженні. Однак, тут теж існує певний мовний бар’єр, причому, якщо можна так сказати, подвійний. З одного боку, джерела публікуються, але для їхнього розуміння потрібні різні неслов’янські мови — скажімо латина, німецька. При цьому неможливо обійтися без знання загальної культурно-мовної ситуації ВКЛ. Звичайно, тут не йдеться про те, що ця ситуація остаточно прояснена, але певні пояснення висловлюються

20 *На переломі: друга половина XV — перша половина XVI ст.* / Упор. і передмова О. В. Русині. К., 1994; Русина О., Горобець В., Чухліб Т. *Незнайома Кліо. Українська історія в твемницях і курйозах XV–XVIII століття*. К., 2002 (статті О. Русині); *Історія України в особах: Литовсько-польська доба*. К., 1997.

21 Русина О. *Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського*. К., 1998. С. 5.

22 Термін, сформульований В. Поліщуком та В. Михайловським, що позначає зацікавлення історією ВКЛ «принатіжно, у зв’язку із іншими питаннями».

і у Литві, і у Польщі²³. З іншого боку, ми не знаємо дослідження литовських колег, бо мало хто володіє литовською мовою. Пошуків нових методів для обробки вже виданих документів з історії ВКЛ та певних узагальнень і концепцій майже немає. Особливо це стосується наративних джерел, про що йтиметься далі. Присутність масових джерел для вивчення історії українських міст та, певною мірою, судової практики дозволяє розвиватися урбаністичній течії, дослідженням судової практики та чинності Литовських статутів на українських землях, генеалогічним студіям.

2. Теоретичні проблеми: назва, походження та хронологічна зацікавленість історією ВКЛ

Питання **назви** держави, оскільки воно має вирішуватися через роздуми над загальними теоретичними проблемами та проблемами відповідності терміну «реальної» історичної наповненості²⁴, в українській історіографії аморфне або, простіше кажучи, взагалі не порушується. Часто цю проблему і не помічають, використовуючи поняття *Велике князівство Литовське*, або залишаючи за ВКЛ відповідник — «*Литовська або Литовсько-Руська держава*»²⁵, або (що й демонструє аморфність питання і зустрічається ледь не у кожній роботі, присвяченій історії ВКЛ), обидва терміни використовуються як взаємозамінні. Наприклад, А. О. Гурбик намагається підтвердити цей традиційний термін (йдеться про застосування назви *Литовсько-Руська держава*) через звернення до:

- а) тогочасних (?) історичних реалій (?!);
- б) того факту, що у назві має бути відображений «двохсотлітній період перебування більшості українських земель у складі Великого князівства Литовського і Жомойтського» (?!)²⁶.

23 Напр.: Дубонис А. К проблеме государственного языка в Великом княжестве Литовском (широ дякую авторові за наданий текст); Морозова Н., Темчин С. Об изучении церковнославянской письменности Великого княжества Литовского, *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*. Т. 2. Kraków, 1997. S. 7–8; Topolska M. B. *Spoleczeństwo i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*. Poznań, Zielona Góra, 2002. S. 21–109 (naprz.) etc.

24 Навіть на перший погляд видно, що у даному випадку, перш ніж використати термін, потрібно задуматися над загальним явищем такого утворення, як ВКЛ. При тому, ще тримати в голові, що уявлення держави в різні періоди історії є різними; що виходить треба з того, що держава не «висить в повітрі» статично і вічно, а твориться людською увагою за певними принципами, прийнятими в тому суспільстві. А складність ВКЛ, здається, вже є незаперечним фактом. Лише для прикладу, можна назвати чотири культурних моделі, які зародилися на поч. XVI ст. у єдиному ВКЛ. Див.: Kuolys D. *Visuomenės raidos projekcija XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje, Šešioliktojo amžiaus raštija*. Vilnius, 2000, p. 12–13.

25 Енциклопедія історії України. Т. 1 (А–В). К., 2003. С. 460.

26 Гурбик А. *Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, двориче, село, сябринна спілка)*. К., 1998. С. 11. У своїй попередній книзі той самий автор використовує термін «Велике князівство Литовське, Руське і Жомойтське (ВКЛРЖ)», хоча з тексту видно, що «ВКЛРЖ» дорівнює терміну «Литовсько-Руська держава». Див.: Гурбик А. О. *Аграрна реформа в Україні XVI ст.* К., 1997. С. 3 («ВКЛРЖ»), 4, 5, 6 («Литовсько-Руська держава»).

На його думку, саме термін «Литовсько-Руська держава» більш придатний до використання означення ВКЛ²⁷.

В українській історіографії прижився третій із варіантів, коли *Литовсько-Руська держава*, є взаємозамінним визначенням *Великого князівства Литовського*. Однак, не варто забувати, що термін *Литовсько-Руська держава* — є продуктом думки кінця XIX ст., тієї історіографії, яка вважала народ творцем історії (якщо я не помилюся, «батьком» цього терміну є В. Антонович). Натомість термін *Велике князівство Литовське* бере свій початок із середньовіччя і містить, початково, фіксацію того середньовічного правила, що вся земля в державі належить великому князю²⁸. Щоб не викладати спрощених концепцій, які варті активного обговорення та ґрунтовних досліджень, не буду вдаватися у теоретичні міркування про зміну поняття держави. Хоча, напевне, у цьому і є основний «нерв» і перспектива дослідження ВКЛ на сучасному етапі. Само собою, не ставитиму і питання, народ чи еліти є суб'єктами історії, просто зауважу, що при використанні термінів варто було б обумовити, що саме за тим терміном криється. У «дужках» треба зазначити, що заклик цей не є піонерським, хоча деякі дослідники, закликаючи звернутися *ad fontes*, заплутують все ще більше. Прикладом такої плутанини можна вважати термінологічну пропозицію Л. Войтовича. Замислюючися над коректністю термінів «Польсько-Литовська» або «Литовська доба», автор приходиться до думки, що період треба перейменувати на «княжу добу». Оскільки князь київський²⁹ йменувався молдавськими літописцями «царем»³⁰.

3. Періодизація

Питання **періодизації історії ВКЛ** ставиться тільки в контексті періодизації історії українських земель у складі Литовської держави. Крайньою верхньою «точкою» даного періоду традиційно вважається Люблінська унія³¹, коли Київщина, Брацлавщина та Волинь були приєднані безпосередньо до Корони Польської. Єдиним винятком з цієї парадигми є книга Н. М. Яковенко. Її поділ виходить зі специфіки внутрішнього життя українських земель. Крайньою ниж-

27 Зауважимо, покликання дослідника на білоруськоцентричну концепцію походження ВКЛ: автор притримується думки про локалізацію «Литви Міндаугаса» у Чорній Русі, із столицею у Новогрудку. Гурбик А. *Еволюція соціально-територіальних спільнот*. С. 12.

28 Вперше саме така назва до литовської держави застосована непрямо у Галицько-Волинському літописі (XIII ст.). Між іншим, це була характеристика князя. До цієї звітки князі литовські (навіть Міндовг) не номінувалися «великими». Див.: «По сем же сонмѣ минуовшоу лѣтоу одиномуу и во осень оубитѣ быс великийи князь Литовскийи Миньдовгъ. самодержечъ быс во всеи земли Литовскои». *ПСРЛ*. Т. 2. Стб. 858.

29 Додам від себе — з литовської династії.

30 Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації. *ВІЖ*. 2003. № 4. С. 137.

31 Терещенко Ю. *Україна і європейський світ: Нарис історії від утворення Старокіївської держави до кінця XVI ст.* К., 1996. С. 447; Історія України: нове бачення. У 2 т. К., 1995. Т. 1. С. 142; Русина О. *Україна під татарами і Литвою*. С. 196.

ньою «точкою» вважається 1340 рік, коли Любарт, син Гедиміна, посів Галицький стіл.

У роботі О. Русиної, судячи з поділу книги на розділи, періодизація подана за принципом володарювань великих князів. Не виключено, що такий поділ виправданий. Втім, не зовсім зрозумілим залишається, чому такий поділ був обраний. Попри декларацію важливості особи (Вітовта³², Свидригайла, Сигізмундів³³ тощо) насправді ці «доби» і «часи» обмежуються тільки часовим відтинком життя великого князя. Впливу особи (з усім комплексом рис характеру, виховання, освіти та, найголовніше, походження — династичні стосунки) великого князя на політичну ситуацію у ВКЛ у книжці немає.

Усталеній періодизації («Литовська» та «Литовсько-Польська» доби у розрахунок не приймаються) ВКЛ в Україні немає, потрібно ретельно обговорювати принципи, які кладуться в основу того чи іншого хронологічного поділу. Неясність позиції дослідників щодо періодизації власної ділянки наукових інтересів призводить до появи досить дивних конструкцій. Приміром, хотілося б звернутися щодо пропозиції Л. Войтовича передивитися періодизацію середньовічної історії України³⁴. Він пропонує *середніми віками* в Україні вважати період з середини V ст. до 1492 року; внутрішній поділ цього періоду має бути таким: (1) період раннього середньовіччя (454–882: «становлення та існування племінних союзів та князівств»); (2) класичного середньовіччя (882–1240: Київська Русь); (3) пізніє середньовіччя (1241–1492 чи до початку XVI ст.: існування удільних князівств до Віленського привілею 1492 р.). Залишаючи у спокої далеко не беззаперечні перші два періоди, подивимося, що саме пишеться про період третій, тобто той самий період, який мусив би включати і період перебування українських земель у складі ВКЛ. Тимчасом, про ВКЛ не згадано взагалі. Підґрунтям для виокремлення третього періоду виявляються зовнішні фактори — Батієва навала (1241 р.) та Віленський привілей 1492 р., виданий великим князем литовським Олександром. Однак чому саме Віленський привілей 1492 року? Л. Войтович пише, що відбулася ліквідація удільних князівств. Але привілей 1492 р. відомий дещо іншим (тим, що надав великокнязівській раді статус державного органу), і саме з цього боку справедливо може вважатися часовою цезурою для історії усього *Великого князівства Литовського*. Автор пропонує назву цього періоду «княжі часи», однак чи можна вважати такий термін прийнятним? Адже князівська потуга виростає якраз у XVI ст. (Острозькі, Чорторийські тощо), тому запропонована періодизація виглядає абсолютно штучною. Крім того, наступним періодом (попри запевнення автора пропозиції про пов'язання періодизації історії України із європейською), якщо йти за «державницькою» логікою Л. Войтовича, буде не Відродження (як у Європі), а козацька держава.

32 Русина О. *Україна під татарами і Литвою*. С. 77–107

33 Там само. С. 185–205.

34 Войтович Л. *Середні віки в Україні*. *ВІЖ*. 2003. № 4. С. 134–139.

4. Джерела та їх використання

Щодо видання та перевидання джерел з історії ВКЛ, як і у всьому іншому, що стосується ВКЛ простежуються ті самі тенденції. *По-перше*, видань джерел власне з історії ВКЛ (корпусних, або, принаймні, присвячених саме цій темі) просто немає. На відміну, скажімо, від видання джерел, що висвітлюють питання історії українських земель у складі Речі Посполитої. Стан видання та перевидання джерел характеризує, якщо можна так сказати, «хронологічні пріоритети» історіографії ВКЛ (як вже зазначалося: XVI ст.), «політично-географічні зацікавлення» (українські землі та герої української історії). Грунтовна робота попередників дозволяє користатися виданнями джерел XIX та XX ст., на які у більшості і посилаються сучасні дослідники. І все це разом вкладається у ту саму акцентуацію на історію України, коли спеціально литовсько-білоруською тематикою не займається жоден дослідник. Справедливості заради, відмітимо, що на сьогодні Ф. М. Шабульдо готує до друку 16 ханських ярликів на українські землі (з фонду *Литовської метрики*), з науковою розгорнутою передмовою та розлогими коментарями. Публікація буде охоплювати період з 1461 р. до початку XVI ст. Крім того, з 1988 року існує проект видання корпусу документів Сіверської землі (XIV–XVI ст.), що його готує О. В. Русина в Інституті української археографії та джерелознавства³⁵.

Пріоритет надається актовим джерелам. Тим часом наративні, епістолярні та спеціальні джерела залишаються поза увагою не лише видавців, але й дослідників. І це також дає у загальній картині очевидні «чорні плями». Йдеться про літописи ВКЛ, перекладні повісті, апокрифи, синодики тощо. Гадаю, варто було б перевидати усі літописи Великого князівства Литовського з покращеним археографічним описом та у оригінальному написанні³⁶. Надзвичайно корисним для дослідження ранньої історії Литви було б видання т. зв. *Іудейського хронографу* (списки *Віленський* та *Архівський*) тощо. Причому, якщо літописи використовуються, то інші наративні і спеціальні джерела майже ні. На практиці літописами ВКЛ користуються або споживацьки, тобто абсолютно некритично, або прикладаючи до них риси, характерні для руського («класичного») літописання. Для прикладу, Л. Войтович у генеалогічних схемах князівських родів використовує легендарну частину т. зв. другого зводу літописів ВКЛ (створений на поч. XVI ст. на книжному матеріалі) з таким коментарем: «...багато елементів легендарної генеалогії оперті на усну традицію, історична глибина якої навряд чи сягає далі XI–XII ст.»³⁷. К. Орлов, пишучи про литовсько-тверські династичні зв'язки, теж без коментарів згадує як достеменний історичний факт одруження

35 Русина О. В. Корпусне видання документів Сіверської землі XV–XVI ст.: за матеріалами Литовської метрики. *Українська археографія*. 1988. С. 122–124.

36 Усі видання цих літописів мають певні вади. У т. 17 ПСРЛ видані майже усі літописи, але із поганими описами та у спрощеному написанні.

37 Войтович Л. *Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, успішна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. Львів, 2000. С. 283 та наступ.

«Гінвіла Мігайловича... (sic!) з дочкою тверського князя Марією»³⁸. Можна назвати тільки декілька праць, у яких, спираючись на солідну критику джерела (та залучення інших джерел) дослідники аргументують свої концепції (зокрема йдеться про дискусію щодо Київської виправи Гедиміна³⁹ та Синьоводської битви⁴⁰). Крім згаданих праць, які використовують методи текстологічної критики, для верифікації своїх джерел, варто зазначити роботу О. В. Русиної про моделювання смерті у *Хроніці Биховця*. У цій статті авторка робить спробу викрити механізми складання «літописних легенд»⁴¹. Інтерес до легенд та проблеми їхнього творення продовжує стаття тієї ж дослідниці про київські легенди та легенду Києва XV–XVI століть⁴². На жаль, якогось загального образу культури, що творила б саме такі легендарні схеми, у цих статтях знайти неможливо. А культурна ситуація кінця XV — початку XVI ст. якраз і була такою, що передбачала творення «легенд», певних схем, які б творилися та відбивалися у свідомості еліти Великого князівства Литовського⁴³.

Окремо стоїть стаття М. Жарких про *Трактат* Михалона Литвина⁴⁴, де розглядаються уривки, видані 1615 року. У ній автор, спираючись на текстологічний та порівняльний метод (уривки порівнювалися з Біблійними книгами, творами Герберштейна, Яна Длугоша, Мацея Меховського, нормами *Литовського Статуту*), визначає майже усі використані джерела у кожному розділі. А також пропонує свою концепцію автентичної структури *Трактату*, й переводить працю Михалона Литвина на рівень «утопічного проекту реформування Великого князівства Литовського»⁴⁵. Висновки М. Жарких дають змогу визначити ступінь довіри до інформації, що міститься у *Трактаті*. Крім того, стаття роз-

38 Орлов К. Литовсько-тверські династичні зв'язки у політиці держав Східної Європи XIII–XV ст., *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1998. Вип. 32. С. 185.

39 Русина О. Київська виправка Гедиміна (текстологічний аспект проблеми). *ЗНТШ*. Т. ССXXI. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) дисциплін. Львів, 1996. С. 147–157.

40 Шабульдо Ф. М. Наративні джерела й перші дослідники про похід Ольгерда на Сині Води і Білобережжя. *УЦСЄ*. К., 2000. С. 57–74; Шабульдо Ф. М. *Синьоводська проблема: можливий спосіб її розв'язання*. К., 1998; Русина О. Синьоводська «Задонщина»: історіографічна першість чи історіографічний гібрид? (рец. на: Шабульдо Ф. М. *Синьоводська проблема: можливий спосіб її розв'язання*). *УГО*. Вип. 1. 1999. С. 178–189.

41 Русина О. Від Кузьмища-княнина до княнина Скобейка (моделювання смерті в *Хроніці Биховця*). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2002. Вип. 1. С. 37–53.

42 Русина О. Київ легендарний. *А се єго сребро*. *Збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя*. К., 2002. С. 225–238; Русина О. Київ як *sancta civitas* у московській ідеології та політичній практиці XIV–XVI ст. *«Істину встановлює суд історії»*. *Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка*. Том 2. Наукові студії. К., 2004. С. 165–182.

43 Kuolys D. Visuomenės raidos projekcija XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje, *Šešioliktojo amžiaus raštija*. Vilnius, 2000, p. 9–23. Не згадуючи вже дуже гостру «історіографічну» боротьбу ВКЛ із Московським князівством та потребу репрезентації себе у Європі (римська легенда походження литовців, наприклад).

44 Жарких М. *Трактат* Михалона Литвина 1615 року як соціальна утопія та історичне джерело. *ЗНТШ*. Т. ССXL. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) дисциплін. 2000. С. 7–42.

45 Там само. С. 42.

криває певне культурне тло створення і самого *Трактату* (1550), і першого видання фрагментів з нього.

Наявність таких тенденцій у дослідженні нарративу маркує необхідність обговорити ще одне загальне питання. Йдеться про сприйняття культури Великого князівства Литовського, як певного цілого, яке формувалося у взаємодії та взаємних впливах мультикультурної та багатомовної спільноти⁴⁶. Без урахування цього аспекту, при розподілі культури ВКЛ на «національні» складові (українську, білоруську, литовську тощо) відбувається, по суті, «перетягування спадщини» у сучасні національні культури. Це «перетягування» характерне не тільки для української історіографії⁴⁷. Подібні явища спостерігаються так само і у білоруській, і у литовській⁴⁸. У литовській історіографії література ВКЛ виглядає єдиним цілим, оскільки поруч із пам'ятками на *руській* (*rusėnu*) мові стоять пам'ятки іншими мовами Великого князівства Литовського. Хоча поділ літератури за мовною ознакою виявляється штучним, оскільки сюжети, герої тощо, переходили з твору до твору іноді незважаючи на мову. Особливо це стосується XVI–XVII ст.⁴⁹

5. Конференції та часописи

Все те, що було сказано про литuanістику взагалі, можна без серйозної корекції перенести на майже всі прояви наукового спілкування.

Конференції з історії ВКЛ українська наука собі в актив записати не може. Єдина конференція, яку можна було б згадати — «Литва–Україна: історія, політологія, культурологія», що відбулася у Вільнюсі 28–30 вересня 1993 року⁵⁰. У конференції брало участь кілька українських вчених — істориків (О. Русина, В. Любченко, О. Дзюба), філологів (Св. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Ажнюк), літературознавців (Ю. Пелешенко), істориків мистецтва (В. Александрович) тощо.

Можна було б характеризувати доповіді на конференціях, присвячених історії України, але «питома вага» таких доповідей надзвичайно мала, натомість дійсно важливих та дискусійних доповідей ми там не знайдемо.

46 Про це, наприклад, пишуть литовські філологи та історики: Морозова Н., Темчин С. Об изучении церковнославянской письменности Великого княжества Литовского, *Krakowsko-Wileńskie Studia slawistyczne*. 2. 1997. С. 7; Kuolys D. Visuomenės raidos projekcija, *Šešioliktojo amžiaus raštija*. P. 9–23; це доводить більшість статей, присвячених культурі ВКЛ польських та литовських істориків та, особливо, істориків літератури. Див., напр.: *Literatūros istorija ir jos kūrejai / str. rink. sudarė S. Narbutas*. Vilnius, 2004

47 Див., напр., одну із новітніх монографій: Ю. Пелешенко. Українська література пізнього середньовіччя (кін. XIII–XV ст.). К., 2004.

48 Ulčinaite E., Jovaišas A. Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai. Vilnius, 2003.

49 Один з найяскравіших прикладів — «Carmen de statura feritate ac venatione Bisontis» (1523) Миколая Гусовського. Пишучи латиною, тим не менше, автор покликається на «Roxanis... antiquissima libris». (<http://knihi.com/husouski/zubar-lat.html>).

50 *Литва — Україна: історія, політологія, культурологія*: Матеріали міжнародної наукової конференції, що відбулася у Вільнюсі 28–30 вересня, 1993 р. Вільнюс, 1995.

Те саме можна сказати і про *наукові часописи*. Можна перелічити журнали, які у різні періоди згуртовували українських медієвістів та/або публікували матеріали про середньовіччя: «Український історичний журнал», «Генеза» (1994–1998), «*Mediaevalia Ucrainica*» (останній номер вийшов у 1999 році), «Київська старовина», останнім часом — «*Ruthenica*», «Соціум» та «Україна в Центральній-Східній Європі»; документальні та джерелознавчі матеріали публікувалися в «Архівах України». Усі ці видання є київськими. Матеріали з медієвістики з'являються і у львівських «Записках Наукового товариства імені Шевченка», у «Віснику Львівського університету. Серія історична».

6. Основні напрями вивчення історії ВКЛ

Якщо зробити певні узагальнення з тематики історичних досліджень історії ВКЛ, то ми побачимо безсумнівний пріоритет досліджень політичних, з ухилом у військову тематику. Причому переважно із застосуванням фактографічного підходу та позитивістської методології.

Політика. Основними блоками питань, які є актуалізованими для української історіографії, можна назвати такі:

1. Проблема входження українських земель до складу ВКЛ;
2. Синьоводська битва та її реконструкція;
3. Історія Київського князівства;
4. Боротьба за «українські землі» між ВКЛ та Московським князівством;
5. Люблінська унія.

Варто відзначити нерівномірність дослідження цих проблем. Скажімо, Синьоводська битва та реконструкція загального походу Ольгерда, київський похід Гедиміна, висвітлюються тільки двома дослідниками, хоча досить ґрунтовно⁵¹. Люблінська унія має численну кількість публікацій різних вчених, з різних позицій⁵². Історія Київського князівства має досить багато публікацій (лише одного автора), але, на жаль, не містить загальної концепції⁵³. Боротьба за українські землі між ВКЛ та Московським князівством має кілька публікацій цілком фактографічного характеру⁵⁴.

51 Русина О. В. Київська виправа Гедиміна. *ЗНТШ*. Т. ССXXI. 1996. С. 147–157; Шабульдо Ф. М. Наративні джерела й перші дослідники про похід Ольгерда на Сині води. *УЦСЄ*. 1. 2000. С. 57–74; Шабульдо Ф. М. *Синьоводська проблема*.

52 Розумна Є. Люблінський унійний сейм: проблема прилучення Київського воеводства. *Мандрівець*. 1999. № 4. С. 43–45; Яковенко Н. Здобутки і втрати Люблінської унії. *Київська старовина*. 1993. № 3. С. 77–85; Шама О. *Польсько-литовська унія та інкорпорація українських земель до Королівства Польського на Люблінському сеймі 1569 року*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. К., 1996; Пасічник М. С. Політичні унії між Польщею і Литвою в історичній долі українського народу (XVI ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1992. Вип. 28. С. 13–19;

53 Русина О. Про князівську традицію на Київщині у XIII–XIV ст. *Київська старовина*. 1997. № 3/4. С. 82–93; Русина О. До питання про київських князів татарської доби. *ЗНТШ*. Т. ССXXV. 1993. С. 194–203.

54 Казаков О. О. Битва на р. Ведроші 14 липня 1500. *ВІЖ*. 1998. № 5. С. 52–63.; Казаков О. Встановлення російсько-литовського кордону перемирною грамотою 1503 р. *Вісник Київського*

Основні дискусії у сучасній українській литuanістиці можна простежити за блоком рецензій та відповідей на рецензії. Велика дискусія точиться навколо так званої «київської виправи» Гедиміна, та проблеми Синьоводської битви. Це не дивно, адже саме цей (фантастичний чи реальний) похід і є можливою нижньою точкою входження українських земель до ВКЛ. А приєднання Києва (знакового центру Русі) створювало всі умови для розвитку ідеї об'єднання руських земель під владою ВКЛ. Синьоводська битва (та реконструкція походу Ольгерда) також викликала наукові суперечки⁵⁵.

Історія суспільства. Особливу увагу хотілося б звернути ще на один напрям досліджень історії ВКЛ, започаткований Н. М. Яковенко⁵⁶. Йдеться про *історію еліт (народ політичний)*. Це новий напрям в українській історіографії як за об'єктом, так і за методами досліджень. Об'єктом дослідження в даному випадку стає місцева еліта (шляхта, князі), у студіях порушується питання про склад, походження та функціонування цього прошарку суспільства. До цього ж напрямку можна віднести і роботи, присвячені правовому становищу шляхти (В. Поліщук⁵⁷), а також певним місцевим елітам (В. Собчук⁵⁸). Дослідження історії еліт обіцяє багато, втім перспектива українських істориків надто локальна. Для створення певної загальної картини існування та функціонування шляхти на усьому просторі ВКЛ, потрібні зусилля усіх литuanістів, що займаються цим питанням⁵⁹.

До досліджень у галузі *історії суспільства* можна віднести і книгу А. Гурбика⁶⁰. Об'єктом дослідження тут є суспільство селянське. Автор пише про еволюцію соціально-територіальних громад у досить описовому ключі, з соціоло-

інституту «Слов'янський університет». 1998. Вип. 1. С. 169–176; Казаков О. *Московсько-литовська війна 1500–1503 рр. за українські землі*. К., 1998; Казаков О. О., Мордвинцев В. М. *Маловідомі сторінки московсько-литовської боротьби за давньоруські землі на межі 70–80-х років XV ст.* К., 1997.

- 55 Шабульдо Ф. М. Наративні джерела й перші дослідники про похід Ольгерда на Сині Води і Білобережжя. *УЦСЄ*. Вип. 1. С. 57–74; Шабульдо Ф. М. *Синьоводська проблема*. К., 1998; Русина О. Синьоводська «Задонщина». *УГО*. Вип. 1. 1999. С. 178–189.
- 56 Яковенко Н. М. *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)*. К., 1993; Яковенко Н. М. Родова еліта — носій «континуїтету реалій» між княжою Руссю і козацькою Україною (до проблеми існування меншини елітарного типу в Україні між моментом входження руських земель до складу чужих держав (XIV ст.) і Хмельниччиною (сер. XVII ст.): Доповідь на міжнародному конгресі українців. Серпень, 1993, м. Київ. *Сучасність*. 1994. № 1. С. 118–124.
- 57 Поліщук В. Врядове виживство красносільських бояр у контексті замкових служб (Луцьке староство в 1545–1567 рр.). *Молода нація*. 2001. № 3. С. 196–239; Поліщук В. Свідки у литовсько-руському праві до судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр. *Молода нація*. 2000. № 1. С. 123–164.
- 58 Собчук В. З історії землеволодіння шляхетських родів із князівськими титулами у Південній Волині XV — першій половині XVII ст. *ЗНТШ*. Т. ССXL. 2000. С. 333–360; Собчук В. Крем'янецька волость у XVI ст.: територія і поселення. *ЗНТШ*. Т. ССXL. 1996. С. 380–399.
- 59 Книги, у яких подається загальна картина життя шляхти, з'явилися у Литві: Kiaupienė J. «Mes, Lietuva». Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003; Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje — XV a. Sudėtis — struktūra — valdžia. Vilnius, 2003.
- 60 Гурбик А. *Еволюція соціально-територіальних спільнот*. К., 1998.

гічними обрахунками. На жаль, визначень та чіткої картини розвитку волості, сябринної спілки тощо, ми не знайдемо.

З історії *економічного життя* ВКЛ (звичайно, українських земель) згадаємо такі блоки інтересів сучасної української історіографії:

1. Аграрна реформа (А. Гурбик⁶¹);
2. Економічне життя окремих регіонів (О. Русина⁶², Г. Івакін⁶³);
3. Грошовий обіг (Г. Козубовський⁶⁴);
4. Міжнародна торгівля (О. Сидоренко⁶⁵).

Найцікавішими роботами є праці археологів — Г. Козубовського та Г. Івакіна. Адже крім новознайдених матеріалів, нумізматики та історія матеріальної культури не може обходитися без широкого погляду на суспільство та державу. Наприклад, без розуміння політичної ситуації у князівстві, впливу князя, що карбував монети у той чи інший час, важко зрозуміти ситуацію із грошовим обігом тощо.

Церква та культура. Основну увагу привертає до себе проблема унії. Унії Флорентійської передусім (Берестейську унію ми не розглядаємо). Цій темі присвячені роботи Б. Гудзяка⁶⁶, В. Земи⁶⁷, Н. Кочан⁶⁸, І. Купайла⁶⁹, Ю. Пелешенка⁷⁰, В. Шевченка⁷¹. Спільним моментом у всіх цих дослідженнях є оцінка поширення Флорентійської унії на українських землях та відношення місцевого населення до неї. Майже в один голос вчені стверджують відсутність знань про унію у XV — на поч. XVI ст. А також про відсутність релігійної напруги у цей час на українських землях, на відміну, скажімо від литовських. Не можна обійти увагою підручник з історії церкви та релігійної думки в Україні (автор В. Улья-

61 Гурбик А. Аграрна реформа в Україні XVI ст. К., 1997.

62 Русина О. Тенденції соціально-економічного розвитку Сіверської землі у XIV–XV ст. *Історія. Історіософія. Джерелознавство*. К., 1996. С. 21–37.

63 Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII — середини XVI ст. К., 1996.

64 Івакін Г., Козубовський Г. Золотоординські монети з литовськими контрамарками. *ЗНТШ. Т. ССXL*. 1996. С. 290–298; Козубовський Г. А. *Сіверські монети XIV ст.* К., 1992; Козубовський Г. А. Які монети Вітовта карбувалися на час битви біля р. Ворскли? *А се его сребро*. С. 171–176.

65 Сидоренко О. Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі (IX — середина XVII ст.). К., 1992.

66 Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / переклад М. Габлевич, ред. О. Турій. Львів, 2000.

67 Земи В. Між апокрифом та історією (Флорентійська унія в православній полеміці). *А се его сребро*. Збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя. К., 2002. С. 207–225.

68 Кочан Н. Прелюдія Берестя: Флорентійська унія і київське православ'я. *Людина і світ*. 1993. № 10–12. С. 20–25; Кочан Н. І. Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков. *ВІЖ*. 1996. № 1. С. 28–44.

69 Купайло І. Григорій Цамблак (київський митрополит, 1364–1419). *Україна*. 1991. № 17. С. 42.

70 Пелешенко Ю. Київський митрополит Ісидор і доля Флорентійської унії в Україні. *Київська старовина*. 2000. № 2. С. 135–142.

71 Шевченко В. Русь-Україна: шлях від унії Фераро-Флорентійської до Берестейської. *Пам'ять століть*. 1996. № 3. С. 121–134.

новський)⁷², який не є науковою роботою, а тільки підручником. Автор не висуває своїх гіпотез, а реферує попередників. Цікавою є і книга того ж автора про митрополита Спиридона⁷³. В. Ульяновський досліджує роботу «*Изложение о Православней истинне нашей вере*», принагідно порушуючи питання про життя митрополита Спиридона. Оскільки поставлення митрополита супроводжувалося активною боротьбою всередині ВКЛ, автор не обійшов увагою усі політичні «партії», що могли б висунути кандидатуру саме Спиридона.

За формою, історія церкви цього періоду (XIV–XVI ст.) тяжіє до біографістики, а історія культури — до дослідження культури цього періоду як української культури.

Право. Дослідження права ВКЛ у сучасній українській історіографії можна розбити на декілька тенденцій. По-перше, це роботи, присвячені порівнянню норм писаного права ВКЛ (*Литовських статутів*) та звичаєвого права (цьому присвячені статті С. Л. Багацької⁷⁴ та М. Гримич⁷⁵). По-друге, темою для дослідження стали місцеві особливості застосування середньовічного права⁷⁶.

Урбаністика. Широкої популярності у сучасній вітчизняній історіографії набуває урбаністика. В основному, це дослідження з історії Києва⁷⁷. Зв'язок урбаністики з історією ВКЛ в Україні цілком зрозумілий, оскільки Київ отримав магдебурзьке право за зразком Вільнюса (а інші українські міста — за зразком литовських міст). Розвитку Києва у XIII–XVI ст. присвячена робота відомого

72 *Історія церкви та релігійної думки в Україні*. Навчальний посібник: У 3-х кн.: Кн. 1: Середина XV — кінець XVI ст. (Автор: В. І. Ульяновський); Кн. 2: Середина XV — кінець XVI ст. (Автор: В. І. Ульяновський); Кн. 3: Кінець XVI — середина XIX ст. (Автори: О. П. Крижановський, С. М. Плохій).

73 Ульяновський В. *Митрополит київський Спиридон*. Київ, 2004; Його ж. Київський митрополит Спиридон, і його догматичний твір «*Изложение о Православней истинне нашей вере*» (Част. I–IV. 1–2). *Просемінарій. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури*. Вип. 2–4. 1998–2000.

74 Багацька С. Л. Відображення міжнародного права в редакціях Литовського статута. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 1999. Вип. 13. Ч. 1. С. 115–120; Багацька С. Л. Вплив Литовських Статутів на розвиток права в країнах Східної Європи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 1999. Вип. 15. С. 56–66; Багацька С. Л. Звичаєве право Литовсько-Руської держави, *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 1998. Вип. 7. Ч. II. С. 116–127; Багацька С. Л. Правові джерела Литовських Статутів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 1998. Вип. 7. Ч. III. С. 52–61.

75 Гримич М. Литовський статут і звичаєве право (про співвідношення кодифікованого права і звичаєво-правової традиції). *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Випуск 10. С. 4–9.

76 Поліщук В. Врядове виживство красносільських бояр у контексті замкових служб (Львівське староство в 1545–1567 рр.). С. 196–239; Поліщук В. Свідки у литовсько-руському праві до судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр. С. 123–164. Ковальова С. Судові чиновники в українських судах XIV та XVI століть. *Юридический весник*. 2000. № 1. С. 110–117. Гулевич В. «Наїзди» у русько-литовському праві XV — кінця XVI ст. (Розвиток і еволюція права на прикладі «наїздів»). *Просемінарій. Медієвістика, історія Церкви, науки і культури*. Вип. 5. К., 2003. С. 33–63.

77 Білоус Н. Привілеї на вїтївство київським міщанам Черевчеям. *Архіви України*. 2002. № 4–6. С. 239–242; Білоус Н. Київські вїтїи XVI — першої половини XVII ст. *Київська старовина*. 2001. № 3; 2002. № 3;

київського археолога Г. Івакіна, про яку вже йшлося⁷⁸. Київським самоврядуванням (та порівнянням його особливостей з практикою самоврядування міст ВКЛ) займається Н. Білоус⁷⁹. Про особливості волинського локаційного процесу пише А. Є. Заяць⁸⁰.

* * *

Підсумовуючи, зазначимо, що основними пріоритетами досліджень в українській литуаністиці останніх тринадцяти років є політична історія українських земель у складі ВКЛ, історія церкви та історія суспільства. Напрями розвиваються дуже нерівномірно.

Зрозуміло, що у короткому нарисі неможливо оглянути усі роботи і усі підходи. Основні висновки, які можна зробити, такі: на жаль, методологічна база української історіографії здебільшого є позитивістською, і хоча з'являються інші підходи, позитивізм залишається домінуючим. Це, скоріше за все, пов'язано з тим, про що йшлося на початку цього огляду. Крім того, литуаністи професійні, ситуативні та початківці не становлять якоїсь інституціональної спільноти, що дуже заважає у розвитку литуаністики в Україні.

78 Івакін Г. Ю. *Історичний розвиток Києва XIII — середина XVI ст.* К., 1996.

79 Білоус Н. Привілеї на вїтївство київським міщанам Черевчєям. *Архіви України.* 2002. № 4–6. С. 239–242; Білоус Н. Київські вїти XVI — першої половини XVII ст. *Київська старовина.* 2001. № 3; 2002. № 3.

80 Заяць А. Є. До історії правової локації волинських міст XVI — перш. пол. XVII ст.: локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) метриках. *Архіви України.* 2001. № 4–5. С. 83–98.